

**UNIVERSITATEA DIN CRAIOVA
ȘCOALA DOCTORALĂ
DE TEOLOGIE ORTODOXĂ „SF. NICODIM”**

*ÎNVĂȚĂȚURA DESPRE OM ȘI MENIREA LUI ÎN TEOLOGIA
ORTODOXĂ*

Conducător de doctorat:
PR. PROF. UNIV. DR. ION POPESCU

Doctorand:
GAGIU IONEL COSMIN

2022

Cuprins

Argumentarea temei.....	Error! Bookmark not defined.
Scopul lucrării	Error! Bookmark not defined.
Stadiul cercetării.....	Error! Bookmark not defined.
Baza documentară.....	Error! Bookmark not defined.
Metoda de lucru	Error! Bookmark not defined.
Cadrul general al lucrării.....	Error! Bookmark not defined.
I Fundamentarea învățaturii ortodoxe despre om în actul creației	Error! Bookmark not defined.
II Originea omului	Error! Bookmark not defined.
2.1. Crearea omului spre desăvârșirea creației	Error! Bookmark not defined.
2.2. Calitate de preot al creației a omului	Error! Bookmark not defined.
2.3. Referatul biblic al creației în abordarea dogmaștilor ortodocși români	Error! Bookmark not defined.
III Constituția omului.....	Error! Bookmark not defined.
3.1. Trup și suflet	Error! Bookmark not defined.
3.2. Semnificația duhului omenesc: dihotomism și/sau trihotomism?	Error! Bookmark not defined.
IV Chipul și asemănarea omului cu Dumnezeu	Error! Bookmark not defined.
4.1. Rolul chipului dumnezeiesc din om	Error! Bookmark not defined.
4.2. Semnificația asemănării cu Dumnezeu	Error! Bookmark not defined.
4.2.1. Curățirea și înnoirea firii omenești	Error! Bookmark not defined.
4.2.2. Sfințirea omului creat	Error! Bookmark not defined.
4.2.3. Îndumnezeirea făpturii omenești	Error! Bookmark not defined.
V Rolul omului în creație	Error! Bookmark not defined.
5.1. Atributele creatoare ale omului	Error! Bookmark not defined.
5.2. Posibilitatea nemuririi	Error! Bookmark not defined.
5.2.1. Omul – părtaș al firii dumnezeiești	Error! Bookmark not defined.
5.2.2. Omul îndumnezeit ca om întreg	Error! Bookmark not defined.
5.2.3. Omul, chip al Arhetipului Hristos	Error! Bookmark not defined.
VI. Dorința cărnii.....	Error! Bookmark not defined.
6.1. Dimensiunea ontologică a actului creator	Error! Bookmark not defined.
6.2. Păcatul strămoșesc și consecințele acestuia	Error! Bookmark not defined.
6.3. Haine de piele ale creației	Error! Bookmark not defined.
6.3.1. Legea naturală/universală sau nescrisă – rod al actului divin creator	Error! Bookmark not defined.
VII Restaurarea omului prin Hristos.....	Error! Bookmark not defined.
7.1. Asumarea și restaurarea firii omenești de Fiul lui Dumnezeu	Error! Bookmark not defined.

7.2. Hristos – Noul Adam și Îndumnezeitorul omului	Error! Bookmark not defined.
VIII Îndumnezeirea omului și împlinirea creației.....	Error! Bookmark not defined.
8.1. Opera de integrare a omului în Biserică prin mântuirea înfăptuită de Hristos	Error! Bookmark not defined.
8.2. Sfintele Taine – fundamente ale vieții în Hristos	Error! Bookmark not defined.
8.2.1. Centralitatea lui Hristos în Sfintele Taine	Error! Bookmark not defined.
8.2.2. Dimensiunea creatoare a Sfintei Euharistii	Error! Bookmark not defined.
8.2.3. Hristos în istorie, în Biserică și în Euharistie – Jertfă și Taină	Error! Bookmark not defined.
8.3. Îndumnezeirea lumii prin Mântuitorul Iisus Hristos	Error! Bookmark not defined.
8.3.1. Îndumnezeirea – consecință a sinergiei	Error! Bookmark not defined.
8.3.2. Participarea omului la lucrarea lui Dumnezeu	Error! Bookmark not defined.
8.3.3. Împărăția cerurilor	Error! Bookmark not defined.
Bibliografie:	14
Izvoare:	14
Surse de specialitate:	15
Adrese internet	25
Declarație	Error! Bookmark not defined.

ÎNVĂȚĂTURA DESPRE OM ȘI MENIREA LUI ÎN TEOLOGIA ORTODOXĂ

Vechiul Testament precum și Noul Testament, adică întreaga Scriptură reamintește continuu, deși în moduri variate, că referatul care descrie crearea omului, subliniază în mod voit ideea că acesta a fost plăsmuit de Dumnezeu (Iov 8, 10; Luca. 3, 8). Trupul a fost zidit din pământ, iar sufletul a fost dăruit de la Dumnezeu (Eclesiastul 12, 7; I Corinteni 15, 47). Femeia a fost adusă la ființare după crearea bărbatului și din materia trupului acestuia (I Timotei 2, 13; I Corinteni 11, 8). Hristos a propovăduit această învățătură atunci când a predicat despre indisolubilitatea căsătoriei: „De aceea va lăsa omul pe tatăl său și pe mama sa și se va lipi de femeia sa. Și vor fi amândoi un trup; așa că nu mai sunt doi, ci un trup” (Marcu 10, 6-8).

Crearea omului este un act real realizat în urma „sfatului” Sfintei Treimi care pune în lumină relația de iubire dumnezeiască intra-trinitară. Decizia divină de a face omul după chipul și asemănarea Treimii este distinctă de punerea ei în fapt, deoarece omul a fost creat concret după chipul dumnezeiesc și în potență spre a ajunge la asemănare (Facere 1, 26-27). De aceea, actul antropogenezei fundamentează învățătura teologică despre om.

Sfinții Părinți relaționează corespondența dintre chipul divin și om. Insistența scriitorilor bisericești în a alcătui nesfârșite tratate despre pasajele scripturistice ce conțin amănunțit nenumărate referiri la lucrarea antropologică, relevă preocuparea specială a Bisericii față de acest act fundamental în realizarea mântuirii, ceea ce se observă cu ușurință și în teologia românească. De aceea, scopul prezentului studiu este să evidențieze această preocupare a teologiei românești.

Prin urmare, ÎNVĂȚĂTURA DESPRE OM ȘI MENIREA LUI ÎN TEOLOGIA ORTODOXA este o temă pe care am abordat-o în scopul de a reactualiza, în măsura în care vom putea realiza acest demers, modul în care teologia ortodoxă românească a dezvoltat învățătura despre om păstrând linia patristică a Ortodoxiei.

În primul capitol, numit FUNDAMENTAREA ÎNVĂȚĂTURII ORTODOXE DESPRE OM ÎN ACTUL CREAȚIEI, am prezentat învățătura ortodoxă despre om așa cum a fost

dezvoltată aceasta în contextul evoluției ei dogmatice de-a lungul gândirii patristice a Bisericii. De aceea, învățătura de credință ortodoxă mărturisește că lumea nu a fost creată de Dumnezeu din întâmplare, ci cu un anumit scop și pentru un anumit motiv. Aceste două obiective oferă creației sensul prin care ea există și se manifestă. În acest sens, am sintetizat și totodată am corelat gândirea Sfinților Părinții și opera acestora cu gândirea teologilor români contemporani. În acest sens am precizat învățăturile referitoare al referatul creației la părinții capadocieni pe care am considerat cea mai elocventă, dar nu am omis nici pe cei mai importanți părinți ai Ortodoxiei, dintre care amintesc aici pe Sfântul Maxim Mărturisitorul. De asemenea, am specificat rolul pe care îl au în precizarea învățăturii despre facerea lumii teologii din întregul spațiu ortodox. Astfel, nume ale unor teologi contemporani și ideile cu care aceștia au contribuit la definitivarea dogmei despre creație, sunt inserate încă de la început atât cât să nu aglomereze inutil cercetarea de față. În acest fel am amintit, spre exemplu, de Nikolai Berdeev și problema libertății în creație și am precizat conceptul de libertate, în sensul de autonomie totală, este un orizont în care nu-L poți situa pe Dumnezeu, pentru că Dumnezeu nu are față de cine și nici pentru ce să fie liber. El nu poate fi și nu se raportează unor acțiuni prin care să delimiteze sau să auto-delimiteze, deoarece o astfel de abordare presupune transformare, alternanță și incertitudine, ceea ce nu se poate afirma despre Dumnezeu. Am amintit aici, sintetic dar suficient de cuprinzător, discuțiile și sensul lor dogmatic ortodox despre crearea lumii din nimic - *ex nihilo* – așa cum este ea prezentată în gândirea patristică a Sfinților Părinți Atanasie cel Mare, Vasile cel Mare, Maxim Mărturisitorul sau la Origen și de asemenea am prezentat sensul ortodox al sintagmei *ab initio* pe care aceasta îl comportă în teologia românească articulată teologiei patristice. Nu în ultimul rând, am precizat scopul pentru care a fost creat omul și rolul său în creație omul a fost creat ca veriga ce leagă făptura incapabilă să se ridice prin sine către Dumnezeu de axa creației care verticalizează și virtualizează cosmosul pentru a-l orienta spre Dumnezeu. Sufletul omului, chipul lui Dumnezeu după care a fost creat acesta, sunt teme care m-au preocupat încă din debutul lucrării spre a stabili, în opinia noastră, linia de plecare a expunerii pe care urmează să o desfășurăm succesiv în celelalte capitole, motiv pentru care am conchis aici că nostalgia stării edenice, pe care omul o poartă în întreaga sa ființă și pe care o caută neconștient să o împlinească în natura din jurul său, este dovada indubitabilă că omul firesc este normat după omul îndumnezeit.

Capitolul al doilea, intitulat ORIGINEA OMULUI, l-am alcătuit, prin definiție, ca unul cu caracter expozitiv, deoarece am prezentat aici în mod special învățătura ortodoxă de credință despre originea omului, motiv pentru care am insistat asupra faptului că omul a fost creat de

Dumnezeu ca preot de la început spre desăvârșire întregii creații, arătând că actul creării omului nu reprezintă o lipsă, ci o dovadă a bunătății divine care pune în mișcare permanent voința divină și insistă să precizeze progresivitatea actului creator. De aceea, Dumnezeu a creat la început lumea nevăzută, după care lumea văzută, și tot astfel, în cadrul lumii văzute, mai întâi a realizat materia amorfă, adică cerul și pământul. Sfântul Antonie cel Mare, Sfântul Grigorie de Nyssa, Sfântul Maxim Mărturisitorul, Sfântul Ioan Damaschin sunt nume patristice la operele cărora m-am raportat pentru a evidenția faptul că fundamentul teologic al dogmaticii românești contemporane despre crearea și rolul omului păstrează dreaptă și curată învățătura Bisericii. De aceea, am subliniat că asemănarea, îndumnezeirea sunt aspecte dinamice ale unui proces uman veșnic, deoarece prin intermediul acestor procese omul este conectat lui Dumnezeu Cel veșnic. Asocierea unor teologi precum Diadoh al Foticeii, Calist Catafygiotul, Sfântul Simeon Noul Teolog, Sfântul Simeon Metafrastul, Cuviosul Isaia Pustnicul sau Paul Evdokimov, a fost metoda prin care am urmărit și aprofundat tema suspusă studiului, iar în ceea ce privește tema tratată această concluzie am exemplificat-o pentru a preciza că păcatul primului om este acela care va marca întreaga creație, chipul lui Dumnezeu din el nu a fost distrus, ci s-a înserat ca o noapte fără lună, căci dacă omul ar fi fost lipsit complet de el, comuniunea sa cu Dumnezeu ar fi devenit imposibilă. În perioada dintre păcatul primordial și Cincizecime, Harul dumnezeiesc va lucra în om din afara sa și nu pornind din lăuntrul ființei sale, și astfel va menține în om conștiința dumnezeiască.

Ceea ce remarcăm insistat să aprofundez în acest capitol este dogma despre creație. De aceea, acum am apelat la nume reprezentative ale teologiei ortodoxe românești bazate pe o pregătire acumulată în vremuri istorice de restriște pentru poporul român, precum: Dumitru Stăniloae, Nicolae Chițescu, Isidor Todoran, Petru Rezuș, care vor da naștere unei generații de dogmațiști ortodocși dintre care amintim pe Dumitru Popescu, Ion Bria, Dumitru Radu, Ioan Ică, Ilie Moldovan, ce vor genera la rândul lor generația dogmațiștilor români care activează în prezent.

Sub îndrumarea lor își vor aduce aportul la aprofundarea dogmaticii ortodoxe românești mulți mai mulți teologi, dintre care am prezentat aici pe: Daniel Ciobotea, Patriarhul Bisericii Ortodoxe române, ucenic al Părintelui Dumitru Stăniloae, Irineu Popa, Mitropolitul Olteniei, Ioan Ică Jr., Ștefan Buchiu, Ștefan Sandu, Valer Bel, Ioan Tulcan, Sterea Tache, George Remete, Ion Popescu, Vasile Citirigă, Adrian Niculcea, Dumitru Magheșan, Ion Stoica, Nicolae Moșoiu, Vasile Cristescu, Adrian Lemeni, Cornel Toma, Doru Costache, Sorin Șelaru.

Părintele Dumitru Stăniloae a dominat secolul al XX-lea cu sinteza sa teologică, motiv pentru care ideile sale le întâlnim în întreaga gândire a dogmațiștilor ortodocși români de azi și

nu numai. Fără Părintele Dumitru Stăniloae gândirea ortodoxă românească nu ar fi atins verticalitatea și robustețea pe care opera sa teologică o oferă lumii contemporane. Niciun teolog român de după el nu va mai reuși să articuleze teologia ortodoxă fără a face referire la Părintele Dumitru Stăniloae.

Numele celui de-al treilea capitol este CONSTITUȚIA OMULUI și debutează cu afirmația că omul este compus din trup și suflet, dar și că făptura omenească a fost creată de Dumnezeu în mod cu totul diferit față de celelalte creaturi. Toate celelalte creații ale lui Dumnezeu au fost rezultatul lucrării divine cuvântătoare, pe când omului i s-a rezervat intervenția directă a divinității, atât asupra trupului cât și a sufletului. Este argumentul de la care am început să mă raportez referatului biblic despre crearea lumii pentru a prezenta apoi cât mai cuprinzător și metodic totodată, întregul sistem dogmatic care se referă la crearea lumii de către Dumnezeu. Astfel, m-am referit la Sfânta Tradiție și izvoarele patristice pentru a rezuma la opera părintelui Dumitru Stăniloae din perspectiva căruia am realizat aici o sinteză a învățaturii referitoare la referatul creației despre marele teolog român care spune raportându-se Sfinților Părinți că trupul și sufletul sunt plăsmuite în același timp, unirea sufletului și trupului este atât de desăvârșită și deplină încât formează o singură fire care este superioară naturii și concluzionează că inserarea sufletului în trup este o lucrare liberă a unui creator liber.

De aceea, am considerat că este necesar a aborda și ceea ce s-a dezbătut teologic despre *dihotomism* și *trihotomism*, precum și modul în care teologii români au tratat aceste elemente din perspectiva textului scripturistic și a operelor teologice patristice și, în acest sens, am arătat că în concepția Bisericii noastre și a dogmaticienilor români, relația dintre sufletul și trupul persoanei omenești este centrată în jurul în conceptul dogmatic de dihotomie care consideră că atât sufletul cât și trupul omenească reprezintă aspecte fundamentale ale naturii umane. În acest fel, capacitățile trupului omenească aparțin concertat vieții sufletului.

În capitolul al IV-lea numit CHIPUL ȘI ASEMĂNAREA OMULUI CU DUMNEZEU, m-am ocupat de aspectele referitoare la raportul dogmatic dintre chipul după care a fost creat omul și asemănarea la care este chemat să ajungă în urma neascultării din Eden. În spațiul dedicat acestei teme am relevat dinamismului creator al relației dintre chipul omului și lucrarea de asemănare pe care acesta o are de împlinit. În acest sens am prezentat cât am considerat că este revelator rolul pe care îl are chipul dumnezeiesc din om, semnificația acestuia, în sensul că am specificat și prezentat etapele realizării asemănării omului cu Dumnezeu, adică: curățirea, sfințirea și îndumnezeirea.

Ca și în capitolele precedente, și aici, în prezentarea învățaturii de credință referitoare la creație am făcut-o urmărind firul istoric al învățaturii dogmatice începând cu spațiul scripturistic, continuând cu scrierile Părinților și Scriitorilor bisericești, oprindu-mă cât a fost necesar la spațiul ortodox universal și încheind cu reflectarea tuturor acestor demersuri în gândirea teologiei românești. Teme dogmatice precum, semnificația asemănării cu Dumnezeu, curățirea sau înnoirea firii omenești, sfințirea omului creat, îndumnezeirea au constituit în această parte a lucrării principalele mele preocupări, cu ajutorul cărora am intenționat să pun în evidență preocuparea teologiei românești față de referatul creației. În acest sens, ultimul paragraf al acestui capitol consider că sintetizează suficient de cuprinzător demersul studiului pe care l-am realizat, deoarece am arătat că îndumnezeirea este starea omului desăvârșit, a omului care se împărtășește în comuniune cu Dumnezeu din iubirea divină. O astfel de participare conferă făpturii omenești dimensiunea veșniciei în care, prin iubire, omul creat devine capabil să Îl vadă pe Hristos în mod direct și real, să contemple veșnicia iubirii care luminează pe Hristos (Apocalipsa 22, 4). Privită din starea de acum, îndumnezeirea omului se oferă cunoașterii sale spirituale în orizontul veșniciei în care oamenii și întreaga creație vor fi în Dumnezeu și, în Dumnezeu, vor vedea toate sau, altfel spus, omul va putea să-L vadă pe Dumnezeu în toate.

Capitolul al V-lea, ROLUL OMULUI ÎN CREAȚIE este partea din lucrare în care am pus în lumină modul în care făptura creată își regăsește identitatea în Creator. Aici am insistat să prezint atributele creatoare ale făpturii umane, care îi conferă acesteia posibilitatea nemuririi, anume, acela de a fi părtașă a firii dumnezeiești, de a fi îndumnezeită ca ființă întreagă și de a fi chip al Arhetipului Hristos. Reluând firul științific al lucrării am reiterat învățătura dogmatică referitoare la creație din perspectiva adevărilor scripturistice și patristice contextului teologic ortodox românesc actual.

În acest sens, de-a lungul acestui capitol, m-am străduit să pun în lumină modul în care teologia românească își extrage seva învățăturilor sale în general, și în mod special în cazul referatului creației, din străvechile adevăruri de credință ale Bisericii creștin primare, ale scriitorilor și părinților bisericești, ale teologiei autentice bizantine precum și a întregului spațiu ortodox, evidențind mai ales opera părintelui Dumitru Stăniloae, în acest context spiritual, prin autenticitatea și volumul studiilor și cercetărilor realizate.

Ideea fundamentală pe care am evidențiat-o aici este că omul a fost creat de către Dumnezeu conform cu chipul Său, motiv pentru care i-a dăruit în prin actul zidirii cu capacitățile necesare pentru a fi capabil să transfigureze și să transforme creația într-un Eden

nemuritor. Datorită acestei poziționări, am remarcat că întreaga teologie românească este orientată spre și dinspre teologia ortodoxă patristică a Bisericii.

Ca argument în acest sens, aspectele morale ale vieții creștine au constituit elementele pe care teologia românească le evidențiază datorită faptului că teologia patristică și-a construit sistemul teologic pornind de la aceste elemente practice ale vieții. În acest sens, relaționarea dintre teologii români și Sfinții Părinți, precum: Valer Bel, Nicolae Chițescu, I. Todoran sau Dumitru Stăniloae și Părinți ai Bisericii ca Grigorie de Nyssa, Vasile cel Mare, Ioan Gură de Aur, dar și trimeri la filozofii Antichității precum Platon sau la alții moderni, precum Julius Evola, m-a ajutat să relievez încă o dată, relația incontestabilă dintre teologia patristică și teologia românească. Prin urmare, a fost firesc să conchid că lucrarea lui Dumnezeu cu omul nu este o pedeapsă, o lucrare împotriva naturii create, ci o rânduială a firii pentru ca păcatul omului care duce la moarte să fie folosit în vederea dobândirii vieții veșnice de către întreaga creație.

Precizând aspecte care caracterizează existența umană înainte de păcat am întregit această lucrare. Astfel, posibilitatea nemuririi cu care fuseseră înzestrați protopărinții ca părtași ai firii dumnezeiești, omul îndumnezeit ca om întreg, omul în calitate de chip al Arhetipului Hristos, teme deja dezvoltate și precizate etapizat în teologia Părinților Bisericii, le-am redat în lucrarea de față cu referiri la Sfântul Dionisie Areopagitul, Sfântul Atanasie cel Mare, Sfântul Chiril al Ierusalimului, Sfântul Simeon Noul Teolog, Sfântul Maxim Mărturisitorul, Sfântul Grigorie de Nazianz, Sfântul Chiril al Alexandriei, Sfântul Ioan Damaschin, Sfântul Grigorie Palama, Sfântul Iustin Martirul și Filosoful, Sfântul Nicolae Cabasila, pe care le-am regăsit din plin utilizate de marele teolog român Pr. Prof. Dr. Dumitru Stăniloae și la care, ulterior, au reprezentat izvoare dogmatice reprezentative pentru teologi români contemporani, precum: Î.P.S. Acad. Prof. Univ. Dr. Irineu Popa, Adrian Lemeni, Pr. prof. Constantin Coman, Pr. Nicolae Moșoiu, Pr. Dr. Petru Semen, Pr. Teodor Bodogae, Părintele Constantin Galeriu, Pr. Dr. Vasile Răducă ș.a.

În capitolul al VI-lea, DORINȚA CĂRNII, am desfășurat tema prezentată în această parte a lucrării în direcția aprofundării sensurilor teologice pe care teologii români au oferit-o dimensiunilor trupești ale omului prin intermediul cărora acesta este chemat să se lupte pentru propria mântuire. În contextul teologiei ortodoxe de azi, din această perspectivă, dimensiunea ontologică a actului creator pune în discuție și aprofundează totodată rolul păcatului strămoșesc și consecințele acestuia, ceea ce pune în dezbaterea acestei lucrări tema teologică referitoare la simbolismul, valoarea și sensul hainelor de piele cu care a fost îmbrăcat omul prin actul creator

și de care s-a dezbrăcat prin neîmplinirea poruncii dumnezeiești. În acest context, am prezentat, pentru a explicita legătura dintre teologia patristică și teologia românească din spațiul creștin ortodox, rolul și scopul legii naturale pentru omul creat ca rod desăvârșit al actului divin creator, deoarece am considerat că numai astfel sursa și temeiul lucrării creatoare pe care o are de înfăptuit omul în mijlocul creației se regăsește și se alătură extinderii creatoare a actului divin. Doar în acest context am arătat, potrivit teologiei ortodoxe românești, că la asemănarea cu Dumnezeu se ajunge prin contopirea omului interior și exterior cu Dumnezeu. În acest fel se înfăptuiește integral în ființa noastră planul pe care Dumnezeu îl are din veșnicie pentru om. Planul acesta eshatologic se actualizează permanent și deplin în noi în așa fel că nu pot exista potențe neactualizate în ființa noastră care ajunge la stadiul de ipostas deplin, prin care se dobândește sensul învățaturii creștine pe care o dezvoltă teologia ortodoxă românească de azi.

Păcatul strămoșesc și consecințele acestuia constituie în mod firesc în opinia noastră o temă necesară ce trebuie prezentată, motiv pentru care am urmărit să realizăm o sinteză care să respecte contextul patristic și teologia ortodoxă a Bisericii creștine din spațiul românesc spre a arăta că omul a fost întocmit după chipul Cel bun lui Dumnezeu. Omul este cel care a ales să se înstrăineze de Dumnezeu, iar alegerea sa a dat naștere păcatului, cauza primară a morții.

Haine de piele ale creației au fost o temă pe care am considerat că trebuie tratată în mod special pentru că evidențiază relația dintre teologia patristică și teologia românească. De aceea, am abordat studierea în acest context teologic pentru a arăta că viața și moartea, sunt în acest orizont, două etape care constituie verigile aceluiași lanț ontologic, fiindcă după moarte viața continuă în același fel în care, după moartea sufletească, trupul continue să existe, chiar dacă disjuns din Dumnezeu.

Capitolul al VII-lea, RESTAURAREA OMULUI PRIN HRISTOS, este partea lucrării în care mi-am propus să prezint în mod cât mai autentic propria perspectivă despre ceea ce înseamnă în teologia românească lucrarea dumnezeiască pentru om din perspectiva teologiei patristice. Această întreprindere a necesitat, în mod special, prezentarea modului în care Fiul lui Dumnezeu și-a asumat lucrarea de restaurare a firii omenești, proces spiritual și universal care a necesitat realizarea unei profunde introspecții în propriile convingeri începând de la gândirea dogmatică a Sfinților Scriitori și Părinți ai Bisericii și aprofundarea acesteia de-a lungul întregii istorii a teologiei ortodoxe în vederea raportării orizontului ei teologic spațiului creștin ortodox românesc contemporan.

În acest capitol am elaborat sinteza lucrării căreia i-am adăugat această construcție din dorința de a o defini și a o împlini spre a fi vrednică de spațiul academic spre care tinde. De

aceea, cel de-al șaptelea capitol al lucrării am considerat că trebuie să participe concludiv la zidirea întregului studiu și să conducă la o trainică edificare a acestuia, motiv pentru care am aprofundat în această direcție, spre a pune în lumină, cu ajutorul cercetării teologice moduri indubitabile prin care Dumnezeu lucrează în lume, în cazul de față în context teologic ortodox românesc ca relungire naturală a teologiei ortodoxe pătristice mai ales în ceea ce privește referatul creației omului. De aceea, am prezentat aici învățătura ortodoxă despre hristologie și soteriologie a Sfinților Părinți, fiind încredințat în cel mai limpede mod că învățătura despre aspectul ontologic al răscumpărării omului nu este numai o frumoasă învățătură dogmatică ortodoxă, plină de optimism, ci este, mai degrabă, recunoașterea faptului că Ortodoxia s-a ridicat la înălțimea, frumusețea și adevăratul sens pe care Sfânta Scriptură îl mărturisește în ceea ce privește crearea omului, învățătură pe care teologia patristică a asimilat-o organic și a exprimat-o fidel.

De aceea, într-un subcapitol am prezentat special perspectiva patristică a referatul creației în contextul teologic românesc din perspectiva lui Hrisos ca Adam prin Care viața lumii create este înnoită. Concluzia intermediară la care am ajuns reprezintă cadrul general specific teologiei ortodoxe a spațiului creștin românesc și arată că lucrarea lui Iisus Hristos în calitate de Logos întrupat evidențiază relația indisolubilă care există permanent între Persoana Sa și amploarea cosmică a operei de mântuire pe care a realizat-o pentru om, dar totodată și faptul că Persoana lui Iisus Hristos, în acest fel este veșnic lucrătoare și centrală în lucrarea vie a Bisericii și a lumii, ca Unul care este și Dumnezeu și om nedespărțit.

Ultimul capitol, al VIII-lea, ÎNDUMNEZEIREA OMULUI ȘI ÎMPLINIREA CREAȚIEI, este partea lucrării în care am rezumat întreaga învățătură creștin referitoare la referatul creației în orizontul pe care îl propune gândirii teologice românești actuale teologia patristică. Este un capitol pe care l-a dorit a fi sinteza întregii lucrării și, ca atare, include concluziile acesteia referitoare la modul în care teologia creștină din spațiul ortodox cu specific românesc s-a articulat în mod natural teologiei și dogmei patristice creștine, mod în care am urmărit ca studiul de față să reprezinte participarea mea la frământările teologiei românești contemporane.

De aceea, opera de integrare a omului în Biserică prin mântuirea înfăptuită de Hristos, am urmărit să revalorific întreaga cercetare teologică românească contemporană care se referă la referatul creației omului din perspectiva teologiei patristice, deoarece, în opinia noastră, relația dintre aceste orizonturi teologice și dogmatice ale Ortodoxiei nu este o aparență fantomatică, un miraj, ci ființă, adică *ousia*, care conține un sens dat de Dumnezeu al cărui înțeles, noima,

se manifestă prin sine însuși, ca iubire dumnezeiască și apare, se reprezintă pe sine ca realitate pentru firea omenească. Asumată de Logosul Întrupat ca unire ipostatică, firea creată a omului Hristos, potrivit definiției calcedoniene, își păstrează propriile caracteristici și în stare ei spiritualizată, îndumnezeită, prin care se manifestă ca mediu străveziu de reprezentare a harului dumnezeiesc.

Este o manifestare pe care am observat-o dezvoltată în teologia ortodoxă românească din operele patristice ale Bisericii, care pune în lumină dimensiunea teologică a spațiului duhovnicesc creștin. În acest sens, am arătat că toate Sfintele Taine continuă lucrarea actului dumnezeiesc creator în om și astfel relevă caracterul creațional și comunitar al lucrării pe care este chemat omul să o săvârșească încă de la început, din actul creației. Prin toate Sfintele Taine Domnul Hristos Se dăruie oamenilor ca membrii ai Trupului său eclezial și prin intermediul lor creației cosmice, de aceea se poate spune că cele șapte Sfinte Taine sprijină lucrarea creștinilor de a progresa în lucrarea lor duhovnicească de renaștere a universului în Hristos ca Biserică a Sa.

Acesta a fost motivul pentru care am prezentat centralitatea lui Hristos în Sfintele Taine, dimensiunea creatoare a Sfintei Euharistii sau Hristos în istorie, în Biserică și în Euharistie – Jertfă și Taină, pun în valoare calitatea sa de teolog creștin, apărător, înfăptuitor și propovăduitor al adevărului despre modul în care lumea în care trăim este rezultatul iubirii dumnezeiești. Ca atare, predate lacrimilor și rugăciunii pentru lume pe care o trezește în el iubirea, sufletul plin de blândețea Duhului Sfânt poate să uite din nou lumea și să se odihnească în Dumnezeu. Și când aducerea-aminte de lume se întoarce iarăși în el, se roagă din nou vărsând lacrimi, cerând cu mare mahnire mântuirea tuturor oamenilor. Iată adevărata cale pe care o învață Duhul Sfânt. Duhul Sfânt este iubire, pace și blândețe. Duhul Sfânt învață iubirea de Dumnezeu și de aproapele, relevă lucrarea pe care o are de împlinit fiecare teolog ortodox cu referire la referatul creației, dar și modului în care teologia ortodoxă românească a extins credința creștină autentică a Bisericii creștine prin gândirea teologilor ei în contemporaneitate.

Îndumnezeirea ca o consecință a sinergiei sintetizată de lucrare dumnezeiască a Întrupării lui Hristos este subcapitol final în care am insistat să prezint rolul modului de viață ascetic pe care trebuie să îl regăsim în viața teologilor creștini, deoarece omul se împărtășește de la Sfintele Taine, și nu de la ființa dumnezeiască. În acest fel omul asimilează treptat prin intermediul energiilor divine fără ca această asimilare să se încheie vreodată, deoarece niciodată omul nu își va impropria însuși izvorul acestora care este ființa divină spre a deveni după ființă un dumnezeu sau a deveni un alt Hristos. Odată cu sporirea capacității umane de a deveni subiect și manifest al energiilor divine din ce în ce mai îmbelșugate, omului i se descoperă

lucrarea și prezența acestor energii care provin din ființa divină cu o amplitudine care sporește constant.

Mai mult decât atât, am adăugat în acest sens un aspect prin care am urmărit să fac aici distincția între o simplă abordare științifică și o lucrare teologică a temei studiate, prin faptul că am arătat că participarea omului la lucrarea lui Dumnezeu, sinterizează participarea omului la Dumnezeu este înfierea sa de către Dumnezeu prin lucrarea harului dumnezeiesc. Omul dobândește harul prin participare și îl primește de la Dumnezeu ca pe un dar. El este chemat să participe liber și numai prin voința sa la lucrarea de asemănare cu Dumnezeu. Logos-ul este, însă, Fiu al lui Dumnezeu nu prin lucrarea de participare, pentru că El este deoființă cu Tatăl. Abordând în acest sens relația dintre lucrarea harului și cunoașterea lui Dumnezeu din perspectiva omului.

Ca atare, am considerat că este firesc să se vorbească despre Împărăția cerurilor atunci când se studiază referatul creației, deoarece omul a fost creat să iubească pe Dumnezeu la fel de mult cât Dumnezeu îl iubește pe el. În acest sens omul are de realizat pentru Dumnezeu toate câte Dumnezeu a făcut pentru el. Așadar, menirea omului este aceea de a oferi în dar lui Dumnezeu tot atâta iubire cât Dumnezeu i-a oferit lui ca dar. Sinergia acestei lucrări a fost deja facilitată de lucrarea lui Hristos. Omului nu îi rămâne decât să treacă de la stadiul de iubire declarativă în care se află la mărturisirea prin fapte concrete a iubirii sale față de Dumnezeu.

Prin urmare, am concluzionat succint, omul a fost creat să iubească pe Dumnezeu la fel de mult cât Dumnezeu îl iubește pe el. În acest sens omul are de realizat pentru Dumnezeu toate câte Dumnezeu a făcut pentru el. Așadar, menirea omului este aceea de a oferi în dar lui Dumnezeu tot atâta iubire cât Dumnezeu i-a oferit lui ca dar. Sinergia acestei lucrări a fost deja facilitată de lucrarea lui Hristos. Omului nu îi rămâne decât să treacă de la stadiul de iubire declarativă în care se află la mărturisirea prin fapte concrete a iubirii sale față de Dumnezeu.

Bibliografie:

Izvoare:

1. *Sfânta Scriptură* sau *Biblia*, Ed. Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 2018.
2. *Filocalia românească*, vol. I-XII, Trad. Pr. Dumitru Stăniloae, Ed. Humanitas, București, 1999.
3. Sfântul Dionisie Areopagitul, *Despre Numirile Dumnezeiești, Opere complete*, Ed. Paideia, București, 1996.
4. Sfântul Atanasie, *Cuvânt despre Întruparea Cuvântului III*, în *Părinți și Scriitori Bisericești* 15, trad. Pr. prof. Dumitru Stăniloae, Ed. Institutul Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1987.
5. Sfântul Nicolae Cabasila, *Despre viața în Hristos*, trad. Pr. Teodor Bodogae, Ed. Institutul Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2001.
6. Idem, *Tâlcuirea Dumnezeieștii Liturghii*, traducere Pr. Prof. Dr. Ene Braniște, Ed. Arhiepiscopiei Bucureștilor, București, 1946.
7. Sfântul Ioan Cassian, *Despre așezămintele mănăstirești și despre tămăduirile celor opt păcate principale*, Trad. de prof. Vasile Cojocaru și prof. David Popescu, în *Părinți și Scriitori Bisericești*, vol. 57, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al BOR, București, 1990.
8. Sfântul Chiril al Ierusalimului, *Cateheze*, IV, 22, trad. Pr. Dumitru Fecioru, Ed. Institutul Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2003.
9. Sfântul Ioan Damaschin, *Dogmatica*, trad. D. Fecioru, Ed. Scripta, București, 1993.
10. Sfântul Ioan Gură de Aur, *Scrieri*, trad. de Pr. D. Fecioru, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1994.
11. Idem, *Omilii la Facere*, trad. D. Fecioru, Ed. Institutul Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2003.
12. Sfântul Maxim Mărturisitorul, *Sfântul Maxim Mărturisitorul - întrebări și nedumeriri*, Trad. Laura Enache, în *Basileia*, vol. I, 2008, nr. 1-2, (139-160).
13. Idem, *Ambigua*, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2006.

14. Sfântul Simeon Noul Teolog, *Discursuri Teologice și Etice*, trad. diac. Ioan Ică jr., Ed. Deisis, Sibiu, 1998.
15. Sfântul Grigore de Nyssa, *Despre facerea omului*, trad. Pr. Prof. Dr. Teodor Bodogae, în *Părinți și Scriitori Bisericești*, vol. 30, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1998.
16. Idem, *Scrieri*, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1998.
17. Idem, *Marele Cuvânt Catehetic*, Ed. Sofia, București, 1998.
18. Sfântul Grigorie Palama, *Triads in the Defense of the Holy Hesychasts*, în *Gregory Palamas: The Triads*, John Meyendorff (ed.), trad. Nicholas Gendle, Paulist Press, New York, 1983.

Surse de specialitate:

1. Achimescu, Pr. Prof. Dr. Nicolae, *Religie, Modernitate și Postmodernitate*, Ed. Trinitas, București, 2013.
2. Acterian, Arșavir, *Cum am devenit creștin*, Ed. Harisma, București, 1994.
3. *Aghiasmatar*, Ed. Institutului Biblic și de Misiune a Bisericii Ortodoxe Române, București, 2016.
4. Alfeyev, Ilarion, *Sfântul Simeon Noul Teolog și tradiția ortodoxă*, Ed. Sofia, București, 2010.
5. Idem, *Taina credinței. Introducere în teologia dogmatică ortodoxă*, Traducere de Felicia Dumas, Ed. Doxologia, Iași, 2014.
6. Apostolache, Arhid. Lect. Dr. Ioniță, *Potențarea apologetică a sentimentului religios în perspectiva cunoașterii lui Dumnezeu*, în *Mitropolia Olteniei*, Anul LXVII (797-800), Nr. 5-8, Mai-August, 2015, (138-159).
7. Arseniev, Nicolae, *Mistica și Biserica Ortodoxă*, trad. de Remus Rus, Ed. IRI, București, 1994.
8. Barth, Karl, *Dogmatica Bisericii*, trad. Ovidiu Cristian Nedu, Ed. Herald, București, 2008.
9. Bartoș, Emil, *Conceptul de îndumnezeire în teologia lui Dumitru Stăniloae*, Ed. Cartea Creștina, Oradea, 2002.
10. Băjău, Pr. Conf. Univ. Dr. Constantin, *Viața și moartea de la Adam la Hristos, în gândirea Sfântului Grigorie al Nyssei*, în *Mitropolia Olteniei*, Anul LXV (781-784), Ianuarie-Aprilie, 2014.

11. Bălan, Corneliu-Dragoș, *Har si persoană în teologia ortodoxă*, în *Ortodoxia*, nr. 3-4, București, 2006.
12. Bel, Pr. Prof. Dr. Valer, *Taina Maslului – Vindecare spre Împărăție*, în *Studia Universitatis Babeș-Bolyai, Theologia Orthodoxa*, LVII, nr. 2/2012, (37-52).
13. Idem, *Misiune, parohie, pastorație. Coordonate pentru o strategie misionară*, Ediția a II-a, Ed. Renașterea, Cluj-Napoca, 2006.
14. Idem, *Biserica și Euharistie*, în *Studii Teologice*, anul XXXIV, nr. 3-4, Martie-Aprilie, 1982.
15. Biga, Pr. Prof. Ion, *Teologia Cinei de Taină*, Ed. Sfântul Gheorghe-Vechi, București, 1998.
16. Bistrițeanul, Episcop Irineu Pop-, *Chipul lui Hristos în viața morală a creștinului*, Ed. Renașterea, Cluj-Napoca, 2001.
17. Idem, *Sfântul Irineu de Lyon – Polemist și Teolog*, Ed. Cartimpex, Cluj, 1998.
18. Berdiaev, Nikolai, *Sensul creației*, cap. VI, trad. Anca Oroveanu, Ed. Humanitas, București, 1992.
19. Idem, *Împărăția Spiritului și împărăția Cezarului*, trad. și note de Ilie Gyurcsik, Ed. Amarcord, Timișoara, 1994.
20. Boca, Arsenie, *Cărarea Împărăției*, Ed. Sfintei Episcopii Ortodoxe Române a Aradului, Arad, 1995.
21. Bobrinskoi, Boris, *Împărtășirea Sfântului Duh*, Ed. Institutului Biblic și de Misiune a Bisericii Ortodoxe Române, București, 1999.
22. Idem, *Taina Bisericii*, trad. Vasile Manea, Ed. Patmos, 2002.
23. Bradshaw, David, *Aristotle East and West – Metaphysics and the Division of Christendom*, Cambridge University Press, 2004.
24. Braniște, Pr. Prof. Dr. Ene, *Deosebiri confesionale cu privire la Sfintele Taine*, în *Ortodoxia* 10 (1959), nr. 4.
25. Bria, Pr. Prof. Dr. Ion, *Tratat de Teologie Dogmatică și Ecumenică*, Colecția Didaskalos, Ed. România Creștină, București, 1999.
26. Idem, *Dicționar de teologie ortodoxa*, Ed. Institutul biblic si de misiune al Bisericii Ortodoxe Române București, 1994.
27. Idem, *Comentariu la Catehismul Ortodox*, Ed. Oastea Domnului, Sibiu, 2000.
28. Idem, *Contra sectarismului*, în *Ortodoxia*, nr. 3, martie 1990.
29. Breck, John, *Taina lui Dumnezeu la Sfântul Siluan, în Spiritualitatea Sfântului Siluan Atonitul – Tâlcuiri teologice*, Ed. Deisis, Sibiu, 2003.

30. Idem, *Sfânta Scriptură în Tradiția Bisericii*, trad. Ioana Tămăian, Ed. Patmos, Cluj-Napoca, 2003.
31. Buchiu, Pr. Conf. Dr. Ștefan, *Părintele Academician Dumitru Popescu, o remarcabilă personalitate teologică a Bisericii Ortodoxe Române*, în *Omagiu părintelui academician Dumitru Popescu*, Ed. Reîntregirea, Alba Iulia, 2005.
32. Bude, Prot. dr. Ioan, *Temeiuri Biblice Noutestamentare cu privire la oficierea Sfintelor Taine și ierurgiilor bisericesti (I)*, în *Altarul Banatului*, nr 1-3, ianuarie-martie 2017, (17-44).
33. Bugiulescu, Pr. Dr. Marin, *Prezența reală a lui Hristos în Taina Sfintei Euharistii*, în *Revista Teologică*, nr. 1, 2018, (58-78).
34. Bulgakov, Serghei, *Lumina neînserată*, trad. Elena Drăgușin, Ed. Anastasia, București, 1999.
35. Caragiu, Florin, *Antropologia iconică reflectată în opera Părintelui Dumitru Stăniloae*, Ed. Sophia, București, 2008.
36. Ciobotea, Drd. Dan, *Timpul și valoarea lui pentru mântuire în Ortodoxie*, în *Ortodoxia* 2/1977.
37. Chialda, Pr. Prof. Mircea, *A doua venire a Mântuitorului Iisus Hristos (Parusia)*, în „Glasul Bisericii”, an. XLII, 1983, nr. 6-8, (369-380).
38. Chifăr, Pr. Nicolae, *Sfântul Grigorie de Nyssa - teologul contemplativ din Capadocia*, în vol. *Teologie și Spiritualitate Patristică*, Ed. Trinitas, Iași, 2002.
39. Clément, Olivier, *Trupul morții și al slavei. Scurtă introducere la o teo-poetică a trupului*, Ed. Christiana, București, 1996.
40. Coman, Pr. Prof. Ioan G., *Probleme de patristică, filosofie și literatură*, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1995.
41. Idem, *Și Cuvântul trup S-a făcut*, Ed. Mitropoliei Banatului, Timișoara, 1993.
42. Idem, *Prezența Mântuitorului Hristos în noua creație după învățătura Sfinților Părinți*, în *Ortodoxia*, an. XVIII, 1966, nr. 4, (495-511).
43. Comte, Fernand, *Marile figuri ale Bibliei*, Trad. Mihaela Voicu, Ed. Humanitas, București, 1995.
44. Constantinescu, Pr. Prof. Dr. Ioan, *A doua venire a Domnului Isus Hristos (parusia), și unele înțelegeri greșite în legătură cu ea*, în *Glasul Bisericii*, an. XXXV, 1976, nr. 3-4, (328-344).
45. Crainic, Nichifor, *Sfințenia împlinirea umanului*, Colecția *Teologie și Spiritualitate* Nr.2, Ed. Mitropoliei Moldovei și Bucovinei, Trinitas, Iași, 1993.

46. Idem, *Nostalgia Ortodoxiei*, Ed. Anastasia, București, 1995.
47. Cristinel Ioja, *Dogmatiști ortodocși români din a doua jumătate a secolului al XX-lea și începutul secolului al XXI-lea*, în vol. *Teologia Dogmatică Ortodoxă la începutul celui de-al III-lea mileniu, și începutul secolului al XXI-lea*, Ed. Marineasa, Timișoara, 2008.
48. Daniel, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, *Teologie și Spiritualitate*, Ed. Basilica, București, 2010.
49. David, Diac. P. I., *Călăuză creștină – Sectologie*, Ed. Episcopiei Argeșului, Curtea de Argeș, 1994.
50. Dudău, Pr. Tinel Florin, *Antropologia Noului Testament*, în *Revista Ortodoxă*, nr. 2/2016, (56-62).
51. Irineu, PS, *Omul creat după chipul lui Dumnezeu, între posibilitatea asemănării și catastrofa căderii*, în *Mitropolia Olteniei*, nr. 1-4/2003, (8-16).
52. Idem, *Vindecarea omului de păcat și de suferință și îndumnezeirea lui prin Hristos*, în *Mitropolia Olteniei*, nr. 5-8/2000.
53. Mircea Eliade, *Tratat de istoria religiilor*, Ediția a V-a, Ed. Humanitas, București, 2017.
54. Idem, *Mefistofel și androginul*, Ed. Humanitas, București, 1995.
55. Idem, *Istoria credințelor și ideilor religioase*, Vol. I - III, Ed. Științifică, București, 1991.
56. Evdokimov, Paul, *Ortodoxia*, Ed. Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1996.
57. Idem, *Iubirea nebună a lui Dumnezeu*, Ed. Anastasia, București, 1993.
58. Idem, *Taina iubirii. Sfințenia unirii conjugale în lumina tradiției ortodoxe*, traducere de Gabriela Moldoveanu, ediția a 2-a, Ed. Christiana, București, 1999.
59. Idem, *Arta icoanei, o teologie a frumuseții*, trad. de Grigore Moga și Petru Moga, Ed. Meridiane, 1993.
60. Evola, Julius, *Metafizica sexului*, trad. de Sorin Mărculescu, Ed. Humanitas, București, 2004.
61. Felmy, Karl Christian, *Dogmatica experienței ecleziale. Însușirea teologiei ortodoxe contemporane*, Ed. Deisis, Sibiu, 1999.
62. Florea, Petroniu, *Calea Mântuirii*, Ed. Episcop Nicolae Popovici, Oradea, 2003.
63. Galeriu, Părintele, *Jertfă și răscumpărare*, Ed. Harisma, București, 1991.
64. Gavrilă, Pr. dr. Vasile, *Sfânta Taină a Cununii – comuniunea iubirii*, Ed. Basilica, București, 2014.

65. Idem, *Cununia – viață întru împărăție*, Ed. Fundația „Tradiția Românească”, București, 2004.
66. Harakas, Pr. Stanley, *Îngrijirea sănătății și vindecarea în tradiția ortodoxă – credință, slujire, înnoire*, trad. de Adrian Agache, Ed. Basilica, București, 2012.
67. Henkel, Jürgen, *Îndumnezeire și etică a iubirii în opera Părintelui Dumitru Stăniloae*, trad. Diac. Ioan Ică, Jr., Ed. Deisis, Sibiu, 2003.
68. Holbea, Pr. Gheorghe, *Metanoia – de la remușcare la întâlnirea cu Dumnezeu*, în *Ortodoxia*, 4 /2014
69. Ioan, I. Ică Jr., *Părintele Dumitru Stăniloae – „clasic” al teologiei secolului XX și misiunea teologiei în Biserică și în societate*, în *Studia Universitatis Babeș-Bolyai. Theologia Orthodoxă*, special Issue, XLVII, 2002, (21-31).
70. Ioja, Cristinel, *Dogmațiști ortodocși români din a doua jumătate a secolului al XX-lea și începutul secolului al XXI-lea*, în vol. *Teologia dogmatică Ortodoxă la începutul celui de al III-lea mileniu*, Ed. Doxologia, Iași, 2017.
71. Idem, *Dogmatică și dogmațiști. Prolegomena privind aprofundarea Teologiei Dogmatice Ortodoxe în România în a doua jumătate a secolului al XX-lea și începutul secolului al XXI-lea*, Ediția a II-a, Ed. Doxologia, Iași, 2017
72. Ionescu, Nae, *Problema mântuirii în „Faust” al lui Goethe*, prefață de Mircea Vulcănescu, editor Dora Mezdrea, Ed. Anastasia, București, 1996.
73. *Îndrumări Misionare*, Coordonator Pr. Prof. Dr. Dumitru Radu, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1986.
74. Larachet, Jean-Claude, *Viața sacramentală*, traducere de Marinela Bojin, Ed. Basilica, București, 2015.
75. Lazurca, Marius, *Invenția trupului*, Ed. Anastasia, București, 2003.
76. Lemeni, Adrian, *Sensul eshatologic al creației*, Ed. Asab, București, 2004.
77. *Liturghier*, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2012.
78. Lossky, Vladimir, *Introducere în Teologia Ortodoxă*, trad. Lidia și Remus Rus, Ed. Enciclopedică, București, 1993.
79. Idem, *Teologia mistică a Bisericii de Răsărit*, Ed. Bonifaciu, București, 1998.
80. Idem, *Vederea lui Dumnezeu*, trad. Maria Cornelia Oros, Ed. Deisis, Sibiu, 1995.
81. Idem, *Teologia mistică a Bisericii de Răsărit*, Trad. de Vasile Răducă, Ed. Anastasia, București, 1993.

82. Matsoukas, Nikolaos, *Teologia dogmatică și simbolică*, Vol. I, II, trad. Pr. Prof. Constantin Coman, Ed. Bizantină, București, 2002, 2006.
83. Mărășoiu, Ionuț *Libertatea fiilor*, în *Sinapsa*, nr. IV, Ed. Paltytera, București, 2009, (171-180).
84. Meyendorff, John, *Byzantine Theology. Historical Trends and Doctrinal Themes*, Fordham University Press, 1979.
85. Idem, *Teologia bizantină.*, trad. Pr. Conf. Dr. Alexandru I. Stan, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1996.
86. Idem, *Hristos în gândirea creștină răsăriteană*, trad. Pr. Prof. Nicolai Buga, Ed. Institutul Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1997.
87. Micu, Radu Dorin, *Dialoguri cu Dan Ciacir. Pentru o Ortodoxie Realistă*, Ed. Anastasia, București, 2002.
88. Mircea, Pr. dr. Ioan, *Dicționar al Noului Testament*, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1995.
89. Idem, *Împărăția lui Hristos de mii de ani. Studiu exegetic asupra textului din Apoc. XX, 1 - 15*, în *Ortodoxia*, an. XXXVI, 1984, nr.1, (29-59).
90. Idem, *Lupta spirituală - în Apocalipsă - între cele două împărății adverse, peste milenii și recapitularea întregii firi în Dumnezeu*, în *Ortodoxia*, an. XLI, 1989, nr. 1, (13-53).
91. Moșoiu, Pr. Nicolae, *Taina prezenței lui Dumnezeu în viața umană*, Ed. Paralela 45, 2000.
92. Neaga, Nicolae, *Hristos în Vechiul Testament*, Ed. Renașterea, Cluj-Napoca, 2007.
93. Nellas, Panayotis, *Omul – animal îndumnezeit*, Ed. Deisis, București, 1996.
94. Idem, *Hristos, Dreptatea lui Dumnezeu și îndreptarea noastră. Pentru o soteriologie ortodoxă*, Ed. Deisis, Sibiu, 2012.
95. Pavel, Pr. Aurel, *Misiunea Bisericii și ecumenismul*, în vol. *Elemente de istorie, doctrină și practică misionară: o perspectivă ecumenică*, (coord. Pr. Nicolae Moșoiu), Sibiu, Ed. Universității Lucian Blaga, 2006.
96. Pessina, Adriano, *Problemativitatea subiectivității între necunoștințe și filozofie*, în *Studia UBB Bioethica*, LVI, 2, 2011, (9-25).
97. Plass, Paul, *Transcendent time and eternity in G.N.*, în rev. *Vigiliae Christianae* 34, North - Holland Publishing Company, 1980.
98. Platon, *Opere*, vol. I - VII, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1986.
99. Idem, *Dialoguri*, trad. Cezar Papacostea, Ed. IRI, București, 1995.

100. Po
pa, Î.P.S. Acad. Prof. Univ. Dr. Irineu, *Omul după chipul nemuritor al lui Dumnezeu este făcut în timp și trăiește în veșnicie*, în *Mitropolia Olteniei*, An LXV (781-784)., nr. 1-4, Ianuarie - Aprilie, 2014.
101. Po
pescu, Pr. Dr. Ion, *Între Absolut și Contingent*, Ed. Sagittarius, Iași, 2000.
102. Id
em, *Teologia Trinitară Ortodoxă*, Ed. Universității din Pitești, Pitești, 2000.
103. Id
em, *Cunoaștere și comunicare*, Ed. Universității din Pitești, Pitești, 2000.
104. Id
em, *Comunicare – Cunoaștere și comuniune prin (în) Sfintele Taine (Tainele de inițiere)*, în *Mitropolia Olteniei*, LXV (773-776), NR. 5-8, Mai – August, 2013, (p. 60-69).
105. Po
pescu, Pr. Prof. Dr. Dumitru, *Ortodoxie și contemporaneitate*, Ed. Diogene, București, 1996.
106. Id
em, *Iisus Hristos Pantocrator*, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1995.
107. Id
em, *Sfințenia după Sfântul Chirii al Alexandriei*, în *Ortodoxia*, an XIII, nr. 2/1961.
108. Po
poviciu, Nicolae I., *Epicleza Euharistică*, Ed. Nemira, București, 2003.
109. Ra
du, Pr. Prof. Dumitru, *Caracterul eclesiologic al Sfintelor Taine și problema intercomuniunii*, (teza de doctorat), în *Ortodoxia* 30 (1978), nr. 1-2.
110. Ră
ducă, Preot Dr. Vasile, *Antropologia Sfântului Grigorie de Nyssa*, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1996.
111. Re
zuș, Pr. prof. univ. dr. Petru, *Teologia Ortodoxă Contemporană*, Ed. Mitropolia Banatului, Timișoara, 1989.

112. Ro
gobete, Silviu Eugen, *O ontologie a iubirii. Subiect și Realitate supremă în gândirea Părintelui Stăniloae*, trad. Anca Dumitrașcu, Adrian Guiu, Ed. Polirom, Iași, 2001.
113. Id
em, *Existențialism mistic sau participare comunitară? Două alternative în cadrul tradiției ortodoxe: Vladimir Lossky și Dumitru Stăniloae*, în vol. „*Dumitru Stăniloae sau Paradoxul Teologiei*”, (Teodor Baconsky, Bogdan Tătaru Cazaban eds.), Ed. Anastasia, București, 2003.
114. Ru
pnik, Marko Ivan, *Parabola Tatălui milostiv*, în *Cartea fiului risipitor, o parabolă biblică în șase lecturi pentru omul contemporan*, Ediția a III-a, Ed. Deisis, Sibiu, 2012.
115. Sc
hmemann, Alexandre, *Euharistia - Taina Împărăției*, Ed. Anastasia, București, 1993.
116. Se
men, Drd. Petru, *Învățătură despre suflet în cărțile Vechiului Testament*, în *Studii Teologice*, nr. 9-10/1977.
117. So
fronie, Starețul, *Rugăciunea – experiența vieții veșnice*, Ed. Deisis, Sibiu, 1998.
118. Id
em, *Viața și învățătura starețului Siluan Atonitul*, trad. de Pr. Prof. Dr. Ioan Ică, Ed. Deisis, Sibiu, 1999.
119. So
loviov, Vladimir, *Fundamentele spirituale ale vieții*, Trad. de Diac. Ioan I. Ică, Ed. Deisis, Alba Iulia, 1994.
120. St
ăniloae, Pr. Prof. Dr. Dumitru Stăniloae, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, Vol. I, II, III, Ed. Institutului Biblic și de Misiune a Bisericii Ortodoxe Române, București, 1996 - 1997.
121. Id
em, *Ascetica și Mistica Ortodoxă*, Vol. I, II, Ed. DEISIS, Alba Iulia, 1993
122. Id
em, *Fiul lui Dumnezeu Cel întrupat și înviat ca om, reunificatorul creației în El pentru veci*, în MO 4/1987. (7-23).

123. Id
em, *Semnificația Luminii dumnezeiești*, în *Ortodoxia*, an. XXVIII, 1976, nr. 3-4, (433-446).
124. Id
em, *Cuvântul creator și mântuitor și veșnic înnoitor*, în *Mitropolia Olteniei*, 1/1991.
125. Id
em, *Sfânta Treime și creația lumii din nimic în timp*, în *Mitropolia Olteniei*, an. XXXVIII, 1987, nr. 2, p. 41 -69 și nr. 3, (28-47).
126. Id
em, *Cuvântul creator și mântuitor și veșnic înnoitor*, în *MO*, Nr. 1/1991, (7-19).
127. Id
em, *Ascetica și Mistica Ortodoxă*, Vol. II, Ed. Deisis, Alba Iulia, 1993.
128. Id
em, *Sfânta Treime și creația lumii din nimic în timp*, în *Mitropolia Olteniei*, nr. 3, 1987.
129. Id
em, *Iisus Hristos sau restaurarea omului*, Ed. Omniscop, Craiova, 1993.
130. Id
em, *Liturghia comunității și jertfa interioară în viziunea filocalică*, în *Sinapsa*, nr. IV, Ed. Paltytera, București, 2009, (5-13).
131. Id
em, *Trăirea lui Dumnezeu în ortodoxie*, antologie, studiu introductiv și note de Sandu Frunză, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1993.
132. Id
em, *Spiritualitate și comuniune în Liturghia Ortodoxă*, Ed. Mitropoliei Olteniei, Craiova, 1986.
133. Id
em, *Iisus Hristos, arhieru în veac*, în *Ortodoxia* 31 (1979), nr. 2.
134. Id
em, *Iisus Hristos sau restaurarea omului*, Ed. Omniscop, ed. a II-a, Craiova, 1993.
135. Id
em, *Transparența Bisericii în viața sacramentală*, în *Ortodoxia* 22 (1970), nr. 4.
136. Id
em, *Taina Euharistiei, izvor de viață spirituală în ortodoxie*, în *Ortodoxia* 31 (1979), nr. 3-4.

137. Id
em, *Starea primordială a omului în cele trei confesiuni*, în *Ortodoxia* 3/1956.
138. Id
em, *Sfânta Treime - creatoarea, mântuitoarea și ținta veșnică a tuturor credincioșilor*, în *Ortodoxia*, an. XXXVIII, 1986, nr. 2.
139. Id
em, *Dinamica creației în Biserică*, în *Ortodoxia*, an. XXIX, 1977, nr. 3-4.
140. Te
lea, Marius, *Antropologia Sfinților Părinți Capadocieni*, Ed. Reîntregirea, Alba Iulia, 2001.
141. Id
em, *Întruparea lui Hristos și îndumnezeirea omului la Părinții Capadocieni*, în *Altarul Reîntregirii*, Alba Iulia, serie nouă, anul XVII, 2012, nr. 3 (septembrie-decembrie), (p. 129-150).
142. Us
pensky, Leonid, *Teologia icoanei*, Ed. Anastasia, București, 1994.
143. Va
rga, Cătălin, *Mântuirea și Îndumnezeirea omului prin har, ca extindere a relațiilor treimice la oameni. Contribuția părintelui Dumitru Stăniloae*, în *Altarul Reîntregirii*, nr. 2, 2014, (165-186).
144. Ză
grean, Pr. Prof. Dr. Isidor Todoran; Arhid. Prof. Dr. Ioan, *Teologia dogmatică – manual pentru Seminariile Teologice*, Ediția a III-a, Ed. Renașterea, Cluj, 2000.
145. Zi
zioulas, Ioannis, *Creația ca Euharistie*, Ed. Bizantină, București, 1999.
146. Id
em, *Ființa eclesială*, Ed. Bizantină, București, 2007.
147. Ya
nnaras, Christos, *Abecedar al credinței*, trad. Pr. prof. Constantin Coman, Ed. Bizantină, București, 1996.
148. Id
em, *Persoană și eros*, trad. Zenaida Luca, Ed. Anastasia, București, 2000.

149. W
are, Episcopul Kallistos, *Ortodoxia, Calea Dreptei Credințe*, Trad. de E. Chiosa, G. Jacotă și Pr. D. Ailincăi, Trinitas, Ed. Mitropoliei Moldovei și Bucovinei, Iași, 1993.
150. Id
em, *The Orthodox Church*, Penguin Books, London, 1964.
151. Id
em, *Împărăția lăuntrică*, trad. Sora Eugenia Vlad, Asociația filantropică medicală creștină Christiana, București, 1996.

Adrese internet

1. Apetrei, Ciprian Florin, Teologia creației în gândirea Părintelui Dumitru Stăniloae și concepțiile cosmologice moderne, sub îndrumarea pr. prof. univ. dr. Ioan Ică, Cluj-Napoca, 2011, p. 11, disponibilă online la http://doctorat.ubbcluj.ro/sustinerea_publica/rezumat/2011/teologie/apetrei_ciprian_florin_ro.pdf
2. Fericitul Augustin, disponibil la <http://www.e-communico.ro/res137-ne-ai-facut-pentru-tine-doamne-si-neliniestit-este-sufletul-meu-pana-nu-si-va-afla-odihna-intru-tine-sfantul-augustin>
3. Baptism, *Eucharist and Ministry* (Faith and Order Paper no. 111, the „Lima Text”), text adopted by *Faith and Order at its plenary commission meeting in Lima, Peru* in 1982, în Emilio CASTRO (editor), *International Review of Mission*, vol. LXXII, no. 286, World Council of Churches, April 1983, p. 184, disponibilă și aici: https://www.oikoumene.org/en/resources/documents/commissions/faith-and-order/unity-the-church-and-its-mission/baptism-eucharist-and-ministry-faith-and-order-paper-no-111-the-lima-text/@@download/file/FO1982_111_en.pdf
4. Baștovoii, Savatie, *Omul-chip al lui Dumnezeu și chip al animalului*, prelegere în format electronic, p. 8, descărcat de la <https://ro.scribd.com/document/57594628/Savatie-Bastovoi-Omul-Chip-Al-Lui-Dumnezeu-Si-Chip-Al-Animalului>
5. Bel, Pr. prof. univ. dr. Valer, *Curs de teologie fundamentală și dogmatică II*, p. 23, descărcat de la
http://ot.ubbcluj.ro/sites/default/files/discipline/bel_valer/an4_dogm_curs.pdf

6. *Crearea omului în creștinism*, <http://www.crestinortodox.ro/religiile-lumii/crestinism/crearea-omului-crestinism-71827.html>
7. Lemeni, Lect. dr. Daniel, *Elemente esențiale ale spiritualității creștine*, *Note de curs*, descărcat de la <https://litere.uvt.ro/litere-old/pdf/formare-duhoviceasca-an-2-sem-1.2503201401.pdf>
8. Mada, Teofan, *Iubire și cunoaștere în tradiția patristică*, descărcat de la http://teofanmada.ro/studii/Studiu_Iubire%20si%20cunoastere%20in%20traditia%20patristica.pdf
9. *Misiunea Bisericii Ortodoxe în lumea contemporană*, disponibil la <https://basilica.ro/sfantul-si-marele-sinod-misiunea-bisericii-in-lumea-contemporana-document-final/>
10. Pruteanu, Petru, *Antropologia teologică a părintelui Stăniloae*, format electronic, Zăbriceni, 2009 descărcat de la https://archive.org/stream/petru-pruteanu-antropologia-teologica-a-pr-dumitru-staniloae/petru-pruteanu-antropologia-teologica-a-pr-dumitru-staniloae_djvu.txt
11. Radu, Pr. Prof. Dumitru, *Mântuirea – a doua creație a lumii*, disponibil la <https://www.crestinortodox.ro/dogmatica/dogma/mantuirea-doua-creatie-lumii-68941.html>
12. Remete, Pr. Prof. Dr. George, *Curs de dogmatică*, disponibil la <http://muhaz.org/pr-prof-dr-george-remete-curs-de-dogmatic.html?page=4>
13. Remete, Părintele G., *Aspectul ontologic al Răscumpărării*, disponibil la <https://www.crestinortodox.ro/dogmatica/dogma/aspectul-ontologic-rascumpararii-68954.html>
14. *Un an de luptă împotriva ecumenismului după „sinodul” din Creta*, București 2017, pp. 31-32, Portal de gândire și atitudine ortodoxă, disponibil la www.glasulstramosesc.ro